

VEĽKOMORAVSKÉ OBJEKTY Z OPEVNENÉHO SÍDLISKA V MUŽLE-ČENKOVE¹

Great Moravian Objects from the Fortified Settlement of Mužla-Čenkov

Milan Hanuliak

DOI: 10.17846/CL.2017.10.2.35-42

Abstract: HANULIAK, Milan. *Great Moravian Objects from the Fortified Settlement of Mužla-Čenkov.* This study brings information about the structure, importance and development of the settlement in the locality Mužla-Čenkov from the 9th to the 10th century situated on the left bank of the Danube River. The finds found helped to sort out the members of elite from the population, to determine their dwellings and to elucidate their relation to the construction built on the edge of their burial ground. It turned out that the fortification was built later, when the centre was threatened by external enemies. Only at that time the settlement with important economic potential changed into a Great Moravian fortified settlement.

Keywords: Slovakia, Great Moravian settlement, construction, graves, material culture, fortification, development of settlement

Abstrakt: HANULIAK, Milan. *Veľkomoravské objekty z opevneného sídliska v Mužle-Čenkove.* V štúdií sú informácie o štruktúre, význame a vývoji osídlenia lokality Mužla-Čenkov z 9. – 10. stor., ktorá leží na ľavom brehu rieky Dunaj. Nálezový fond pomohol vyčleniť z populácie príslušníkov elity, určiť ich obydlia a priblížiť ich vzťah k stavbe vybudovanej na okraji ich pohrebiska. Ukázalo sa, že opevnenie bolo vybudované až v neskoršom období, keď sídlo ohrozovali vonkajší nepriatelia. Až vtedy sa sídlisko s významným hospodárskym potenciálom zmenilo na veľkomoravské hradisko.

Kľúčové slová: Slovensko, veľkomoravské sídlisko, stavby, hroby, materiálna kultúra, opevnenie, vývoj osídlenia

Osada Čenkov je v súčasnosti vzdialená 7 km od strediskovej obce Mužla (okres Nové Zámky). Odbornej verejnosti je známa najmä vďaka včasnostredovekému opevnenému sídlisku umiestnenému v polohe Vilmakert. O význame lokality nerozhodla iba geografická poloha. Dôležitejšia bola terénna konfigurácia z vyvýšeného ľavého brehu Dunaja, ktorý nebol v minulosti zaplavovaný ani extrémne zvýšenou riečnou hladinou. Tieto skutočnosti rozhodli o etapovitom osídľovaní tejto polohy v období praveku, včasnej dobe historickej s kulminujúcim nárastom počas 9. – 10. stor. (Hanuliak 2015, 205-206).

Očakávané ohrozenie náleziska výstavbou Dunajského vodného diela vyvolalo potrebu vykonať v roku 1980 predstihový výskum. Počas dvanástich sezón sa preskúmali jeho najvýznamnejšie

¹ Štúdiá vypracovaná v rámci grantového projektu 2/0037/17 VEGA (*Úloha materiálnej kultúry pri formovaní ekonomických, sociálnych a interetnických väzieb v stredovekých komunitách*).

časti zaberajúce nadpolovičný úsek pôvodného areálu s výmerou 1,74 ha. Na tejto ploche sa zdokumentovalo 54 kostrových hrobov a 389 sídliskových objektov z 9. – 10. stor. Ide takmer o 100-ročný úsek, ktorý sa rozčlenil do troch horizontov (Hanuliak – Kuzma 2015, 329-330).

K dôkladnejšiemu pochopeniu významu sídliskových objektov prispieva stvárnenie najdôležitejších úsekov, objasňujúce predurčenosť ich využitia k istým účelom. Doplňkové informácie poskytujú rozmery doplnené plošnými a objemovými údajmi.

Podľa týchto parametrov až 264 zástupcov spomedzi 389 objektov, reprezentujúcich 68 % podiel, možno pripojiť k jamovitým typom zahĺbených v plnom rozsahu pod úroveň sídliskového areálu. Túto niveletu presahovali iba nevysoké hlinené rovy. Tie zvyšovali izolačné schopnosti upchávok utesňujúcich horný úsek objektov voči prieniku atmosférickej teploty, povrchovej vody a hlodavcov (Kudrnáč 1970, 91, 92). Z uvedených informácií vyplynie prednostné využívanie jamovitých objektov k uskladňovaniu rôznych komodít, ktoré sa nedali umiestniť v obmedzenom priestore súvekých príbytkov. Platí to predovšetkým pre 68 zásobných jám s kruhovitým až oválnym pôdorysom ústia, zahĺbených zvyčajne pod úroveň 50 cm. V letnom období sa pripúšťa využitie zásobných jám aj na chladiarenské účely.

Nadmerne početná je na lokalite kolekcia zložená zo 196 obilných zásobníč, rozčlenených podľa vertikálneho profilu do piatich typov. Každý z nich bol vhodný k uskladneniu obilnín, strukovín, zeleniny i ovocia k osobnej spotrebe i založeniu novej úrody, pretože dosahovali hĺbku 90-225 cm, kubatúru 0,8-3,6 m³. Po doplnení týchto údajov o rôznorodo stvárnené úseky stien vysvitne, že vyčlenené typy poskytovali rozdielny režim skladovacích pomerov, ktorý závisel od dôkladného utesnenia jamovitých priehlbni pred vonkajšími vplyvmi (Beranová 1980, 206).

Obilnice s hrncovitým profilom boli napríklad vhodnejšie na dlhodobé uskladnenie väčšieho objemu zásob, ako valcovité a kužeľovito zúžené priehlbne. Tie však umožňovali aj priebežné vyberanie agroproduktov potrebných k okamžitej spotrebe. Kužeľovito rozšírené zásobnice sa pre obmedzený objem a zahĺbenie hodili skôr pre menšie množstvá krátkodobo uložených zásob.

Obe základné skupiny jamovitých objektov súvisia s aktivitami miestnych obyvateľov spätými s uskladňovaním nadobudnutých zásob. K priblíženiu každodenných aktivít príslušníkov miestnej komunity, podomáckej výrobnéj činnosti a kultúry bývania sú vhodnejšie stavby. Patria k nim obytné a hospodárske polozemnice tradičných typov, ktorých steny so strechou prevyšovali niveletu sídliskovej plochy. Spomedzi 120 zástupcov možno 78 objektov zaradiť k obytným polozemniciam. Prvotnú predstavu o nich načrtáva pôdorys štvorcového alebo obdĺžnikového tvaru zahĺbený do terénu 16-80 cm, so spriemerovanou plochou 8,8 m².

Obytná plocha bola v skutočnosti väčšia ako to prezrádzajú zdokumentované údaje. Archeologické pramene totiž nezaznamenávajú celkovú výmeru zastrešeného priestoru vymedzeného stenami vzdialenými od zahĺbeného pôdorysu o vyše pol metra. Výška polozemnicových obydlí nebola jednotná. Oscilovala od hodnoty nevyhnutnej k voľnému pohybu osôb po interiéru po výraznejšie prevýšenie potrebné k odvádzaniu dymových splodín z používaných kúrenísk (Pleinerová 1986, 148).

A práve pyrotechnologické zariadenia majú pre tento typ polozemnic určujúci význam, pretože spĺňajú podmienky k ich celoročnému využívaniu. Okrem vykurovania v chladnom období slúžil oheň aj na prípravu každodennej stravy, k tepelnej úprave potravinových zložiek i surovín. Najširšiu škálu pozitívnych výhod poskytovali kamenné klenbové pece. Ich prevažujúci výskyt neznižovala nevyhnutná zásoba dostatočného množstva lomového kameňa vhodnej kvality dovážaného na sídlisko z veľkej vzdialenosti. Podľa sporadických prípadov neboli natoľko účinné prosté ohniská. Zrejme aj preto sa v polozemniciach často dopĺňali kamennými alebo kupolovými pecami zahĺbenými do podložnej hliny. Väčšia plocha kúrenísk i čelustového otvoru umožňovala využitie kupolových pecí aj na výrobnú-spracovateľskú činnosť. Vylúčiť sa nedá ani vypaľovanie podomácky zhotovených keramických nádob.

K miestnej výrobe potrebného mobiliára slúžili okrem pecných telies aj súčasti vnútorného vybavenia príbytkov. K nim patria hlinené lavice a jamky po rôznych zariadeniach používaných spravidla v okolí pecí (Galuška 1989, 416-419). Indikatívnejšie sú v naznačenom smere žlabovité priehlbne nachádzané v podlahe. Spolu s hlinenými závažiami sa spájajú s vertikálnymi tkáčskymi stavmi, na ktorých sa zhotovovali textilné látky. Takáto činnosť sa vykonávala iba v dôležitých veľkomoravských sídlach a v ich najbližšom okolí (Hanuliak – Kuzma 2011, 39-44). Posledným z reprezentantov vnútorného vybavenia čenkovských obydli sú dymníkové nadstavby zhotovované nad pecami. Ich odľahčené konštrukcie omazané hlinou skvalitňovali podmienky bývania, pretože zabezpečovali účinnejší odvod dymu z horných úsekov interiérových priestorov.

Hospodárske polozemnice patria na čenkovskom sídlisku k uzavretým priestorom prispôbeným k činnostiam, ktoré sa nedali vykonávať v stiesnených obytných interiéroch. Na rozdiel od príbytkov v nich absentujú známe typy kúrenísk. Plošné výmery i zahĺbenie v teréne majú nižšie hodnoty, nadzemné úseky sú vybudované jednoduchšími stavebnými technikami z menej hodnotných materiálov. Častejšie sú naopak nerovnosti na stenách a dne. Zvýšená pôdorysná variabilita zrejme súvisí so širšou škálou činností, na ktoré boli objekty postavené.

Popri sezónne vykonávaných spracovateľsko-výrobných činnostiach prichádza do úvahy uskladňovanie objemnejších zásob, agroproduktov, surovín, ustajňovanie hospodárskych zvierat i príležitostné prespávanie obyvateľov (Vignatiová 1992, 30, 31). Zo zreteľa nemožno vypustiť koncentrovaný výskyt polozemnic hospodárskeho využitia v dôležitých veľkomoravských sídlach. K nim nesporne patrí aj čenkovské nálezisko so zvýšeným počtom obyvateľov zhotovujúcich pre svoje aktivity širšiu kolekciu predmetov a nástrojov každodenného mobiliára.

Súbor materiálnej kultúry reprezentuje vyše 10 tisíc exemplárov a zlomkovitých artefaktov. Z výsledkov analýz predmetnej kolekcie vyplynulo viacero poznatkov. Medzi najvýznamnejšími sa ocitá datovacia schopnosť, ktorá umožnila takmer 80 % sídliskových objektov začleniť do troch kontinuálne previazaných horizontov. Napriek zrekonštruovanej časovej osi sa u sídliskových objektov nezaznamenali zásadnejšie vývojové zmeny. V prípade obytných polozemnic sa napríklad nepostrehli premeny v oblube progresívnejšieho obdĺžnikového pôdorysu na úkor štvorcového. Plošná výmera objektov síce v priemere pozvoľne narastá o 0,3 m², zahĺbenie do terénu zasa klesá o 9 cm. Výraznejšie sú premeny v skladbe troch typov interiérových kúrenísk. Pre 2. horizont je napríklad príznačný nárast príbytkov s hlinenými kupolovými pecami i dvomi odlišnými typmi kúrenísk späťmi s rozmachom výrobnéj činnosti miestnych obyvateľov. Zvyšné zložky obydli zostávajú konzervatívnejšie i preto, lebo v skladbe miestnej populácie nedošlo k zásadnejším zmenám.

Inovatívne prvky sa nezaznamenali ani v stavebnej rôznorodosti polozemnic hospodárskeho využitia, ani v ich ustálenom pomere voči obytným polozemniciam. K transparentnejším premenám došlo vo výskyte piatich štandardných typov obilných zásobníc. S narastajúcim hospodárskym významom čenkovského sídla počas 2. horizontu úzko súvisí častejší výskyt hrncovitých a vakovitých foriem, predurčených na dlhodobé uskladnenie objemnejších zásob. Po strate primárneho významu lokality, sprevádzaného úbytkom obyvateľov, dochádza v 3. horizonte k opačnému trendu. Ten sa prejavuje v častejšom výskyte zásobníc s valcovitým, kuželovito rozšíreným aj zúženým profilom, vhodnejších na krátkodobé uskladnenie nižšieho objemu agroproduktov.

K pozitívnym vlastnostiam materiálnej kultúry takisto patrí schopnosť sociálnej indikácie. Tá patrične vynikne v skupine zloženej z ostrôh, hrotov šípov, sekery, liatych typov opaskových kovaní, upínacích remienkov ostrôh a súčastí konského postroja (Hanuliak – Kuzma 2015, obr. 138-139). Ide o predmety, ktoré sa nevyskytujú v agrárnych osadách z vidieckeho prostredia, ale v sídlach príslušníkov veľkomoravskej elity. Ich prítomnosť na čenkovskej lokalite potvrdzuje aj gombík z pozláteneho medeneho plechu s palmetovou výzdobou. Ich exempláre totiž neslúžili výlučne na zapínanie vrchného odevu. Poslanie gombíkov spočívalo v označovaní jedincov

z najvyšších vrstiev (Chorvátová 2009, 12-18). Príslušníci tejto skupiny využívali pri výnimočných príležitostiach takisto plytké polgulovité misky zo železného plechu i fľašovité keramické nádoby bohato zdobené rytým dekórom (Hanuliak 2015, obr. 4).

Presvedčivejšie informácie o trvalej prítomnosti členov tejto skupiny v miestnej komunite poskytuje pohrebisko z juhozápadného priestoru lokality. Podľa zomknutého umiestnenia hrobov v pohrebiskovom jadre ide nesporne o stredne veľkú občinovú nekropolu jedincov spätých príbuzenskými väzbami. Súčasť tejto skupiny tvorili aj jedinci uložení do troch hrobov odsunutých od jadra o 2,8-5,7 m (Hanuliak – Kolena – Kuzma 2013, obr. 2).

V rovnakej miere nie je náhodné, že sa na severozápadnom okraji pohrebiskovej plochy našli zvyšky ďalšej, v mnohých ohľadoch výnimočnej stavby. Opodstatnenosť tohto prívlastku potvrdzuje v prvom rade niveleta niekdajšej podlahy i konštrukcia nadzemných stien. Oba indikátory sa zaznamenali až na úrovni podložného terénu upraveného zemným strojom. Všeobecne uplatňovanou metodikou odkryvu lokality sa preto nedali zachytiť dôležité zložky vnútorného vybavenia stavby indikujúce využitie, ani jej ucelený pôdorys, pretože išlo o okrajovú časť výskumnej plochy. Aj z týchto príčin sa nedal skompletizovať jej pôvodný tvar. V zdokumentovanej časti sa spoľahlivo črtá osem kolových jám umiestnených po obvode kvadratického pôdorysu s ústrednou osou v línii SV – JZ (obr. 1).

Úroveň špeciálne neupravenej podlahy sa postrehla iba v profile výkopu. Napriek tomu je isté, že opisovaná stavba stála na úrovni včasnostredovekého terénu. Neodkrytá severovýchodná stena mala akiste zrkadlovo obrátenú pozíciu zloženú minimálne zo štyroch zvislých stĺpov. Jej priestor s plochou 35 m² mohol byť dlhý 6,6 m, široký 5,2 m.

Takýto údaj štvornásobne prevyšoval spriemerovanú plochu tradične zahĺbených polozemnicových príbytkov. Ako jediný z celej lokality patrí k reprezentantom s horizontálne vypletenými stenami s hlineným výmazom, ktorý pre svoje potreby využívali príslušníci miestnej elity. V opačnom prípade by stavbu neumiestnili do špecifického vlastníckeho sektora vzdialeného od sídliskovej zóny. V súlade s tým nadobúdajú presvedčivosť úvahy, že budova reprezentatívnym spôsobom demonštrovala výnimočné postavenie tejto nepočetnej society v čenkovskom sídle, súčasne sa s ňou spájalo náboženské poslanie (Pleterski 2011, 127, 128). Tento faktor, prispievajúci účinne k ochrane pokojného odpočinku pochovaných, zdôraznil potrebu postaviť túto budovu na okraj pohrebiska a vytvoriť posvätnú sakrálnu zónu. Chýbajúce markantnejšie odčlenenie stavby od nekropoly s patričným odsunutím tohto mikroareálu od súvekých sídliskových objektov by zrejme nevzniklo bez prijatia základných princípov kresťanskej viery. Vo svete pohanských predstáv museli byť sídliská oddelené od škodlivého prostredia zomrelých. I samotné nekropoly museli byť zabezpečené rôznymi obrannými prostriedkami, ktoré obmedzovali škodlivosť pochovaných a chránili pozostalých pred všetkým, čo prišlo do styku s mŕtvym jedincom (Hanuliak 2004, 209).

Ojedinelé predmety dennej potreby, apotropajné železné hrkálky a keramické nádoby z pohrebneho inventára, pripúšťajú takisto prežívanie predkresťanských predstáv. Podobné prejavy sa zaznamenali aj v hroboch z blízkosti veľkomoravského kostola na hradisku z dnešného Devínskeho hradu (Plachá – Hlavicová – Keller 1990, 102-112). V čenkovskom sídle sa postrehli takisto prejavy obranných zákrokov demonštrované v odlišnom uložení telesných zvyškov niektorých jedincov. K predchádzajúcim rudimentárnym prvkom nepatria drevené vedierka, bronzové i strieborné náušnice so špirálovým a hrozienským záveskom, stĺpčekové či bubienkové náušnice, pracky, britva a dlhý nôž (Hanuliak 2015, obr. 3; Hanuliak – Kuzma 2015, obr. 138). Tie pochádzajú z osobného majetku demonštrujúceho vyšší sociálny status zomrelých v zložitých synkretických náboženských pomeroch z druhej polovice 9. stor. Identickým spôsobom treba vnímať aj nadpriemerné rozmery príslušných hrobových jám, ich vnútorné úpravy drevenými dielcami (Hanuliak – Kolena – Kuzma 2013, obr. 3).

Z hypotetických úvah sa takisto nedá vypustiť ohraničenie sakrálneho priestoru jednoduchým typom oplotenia. Vďaka nemu bol posvätný priestor s miestom posledného odpočinku vizuálne odčlenený od ostatného profánneho areálu. Súčasne by sa potvrdilo odlúčenie hrobov dôležitých rodinných zväzkov od ostatných jedincov z nižších spoločenských vrstiev. S uvedenou väčšinovou skupinou obyvateľov súvisí aj 29 hrobov výnimočne vyhlbených medzi sídliskovými objektmi. Ich regulárna nekropola však musela byť v súlade s predkresťanskými predstavami odsunutá do patričnej vzdialenosti od každodenne využívaného sídliskového priestoru. Na tento účel bola zvolená oválna vyvýšenina vzdialená spočiatku od východnej sídliskovej línie o cca 115 m (Hanuliak – Kolena – Kuzma 2012, 74-77).

Oveľa viac komplikácií sa vynorilo pri hľadaní obydli nadradených rodinných zväzkov. Situáciu komplikovala najmä koncentrovaná forma miestnej zástavby pozostávajúca z rôzne veľkých zhlukov s premenlivým počtom objektov známych typov. Obytné objekty nemali v nich spravidla centrálnu pozíciu. Jestvujúcim usadlostiam chýbala ustálená štruktúra s dostatočne čitateľnými obvodovými líniami. Z primárneho pohľadu sa objavujú charakteristiky blízke znakom z nechránených agrárnych sídlisk z vidieckeho prostredia.

Signifikantné prvky preukazujúce rozdielnú sociálnu pozíciu obyvateľov nie sú k dispozícii. Jediná výnimka sa objavuje v sofistikovanom umiestnení príbytkov vo východnom úseku severozápadnej časti náleziska. Z 1. horizontu nadobúda primárny význam päť pozemných vyhlbených v elipsovitom útvare, vzdialených od nekropoly 61 m. V 2. horizonte ide zasa o trojicu a štvoricu obydli sústredených do trojuholníkových zostáv ležiacich od nekropoly 37 m a 76 m (Hanuliak – Kuzma 2015, obr. 134-135). Vnútna plocha vymenovaných zostáv s rozlohou 136 m², 23 m² a 36 m² nie je vyplnená objektmi ostatných typov. Podľa toho vyznieva prijateľne názor o zámerne vytvorenej návesnej forme mikropriestorov využívaných obyvateľmi príslušných obydli (Hanuliak 2016, 122-123). Tri pertraktované časovo následné komunitné priestory zodpovedajú výslednému obrazu dotvorenému v pohrebiskovom priestore segmentačným procesom. Naznačenú postupnosť demonštrujú mladšie hroby z okrajových úsekov, ktoré sa odčlenili z primárneho jadra. Odlúčili sa voľným pásom aj pozmenenou orientáciou pozdĺžnych osí (Hanuliak 2015, obr. 7).

Z globálneho pohľadu nie je správne odčleniť spomedzi stavebných objektov sčasti preskúmané zložky opevnenia. Jeho najvýznamnejšia časť pozostáva z násypu navrhnutého z hliny vykopanej z predsunutej priekopy s hrotitým profilom. Sypkejšie hlinitiesčité sloje spevňuje roštová konštrukcia s čelnou plentou zostavenou z vápencových pieskocov lámaných v protiláhlom dunajskom brehu. Postavy obrancov chránila zasa predprseň z horizontálnych drevených dielcov zasunutých za drevené koly vzdialené od seba 2-3 m. Najviac ohrozený severovýchodný prístup k lokalite dopĺňala palisádová stena (Hanuliak – Kuzma 2015, obr. 97-99).

Základné informácie o najvýznamnejších typoch sídliskových objektoch, spôsoboch pochovávaní, načrtnutej skladbe materiálnej kultúry, sociálnej diferenciacii miestnych obyvateľov i náboženských pomeroch radia čenkovskú lokalitu k najvýznamnejším včasnostredovekým lokalitám z územia dnešného Slovenska. Postrehnuté zložky opevnenia napriek tomu nabádajú k opatrnosti. Podľa nich sa toto sídlo nedá jednoznačne zaradiť medzi významnejšie veľkomoravské hradiská administratívneho typu. Tie boli od počiatku hájené mohutným valom s roštovou či komorou konštrukciou doplnenou širokou kamennou stenou (Procházka 2009, 73-80).

Čenkovská lokalita predstavuje v súvekej sídliskovej štruktúre osobitého zástupcu predurčeného k zhromažďovaniu potravinových zdrojov. Jej dôležitosť zvyrazňuje dynamické narastanie koncentrovanej zástavby s dominujúcim zastúpením skladovacích priestorov. Presvedča o tom najmä 196 obilných zásobníc s celkovým objemom do 340 m³. Pozitívnu úlohu zohrával Dunaj prispievajúci k pasívnej ochrane juhovýchodného cípu veľkomoravskej ekumény. S určitosťou sa využívali aj jeho transportné možnosti pri zásobovaní vojenských oddielov naplňajúci expanzívne

ambície veľkomoravských panovníkov. Výmena tovarov a kultúrnych hodnôt s balkánskymi oblasťami nebola akiste zanedbateľná.

Zmeny v mocensko-politickej oblasti na prelome 9. a 10. stor. vyústili k urýchlenej výstavbe opevnenia s najjednoduchším typom škrupinovej konštrukcie. Drevo-zemný val presahoval pri úpäti iba 5 m, kamenná plenta 0,6 m. Vďaka existencii tohto telesa sa vo vyvinutej etape existencie zmenil pôvodný status čenkovského sídla. Z pôvodne nechráneného hospodárskeho centra sa dotvoril opevnený útvar nížinatého typu. Podľa geografickej polohy na brehu hraničnej rieky, i celkovej rozlohy opevneného areálu sa z dnešného pohľadu dá pripojiť k veľkomoravským hradiskám s vojenskou a strážnou funkciou (Hulínek 2008, 215-218).

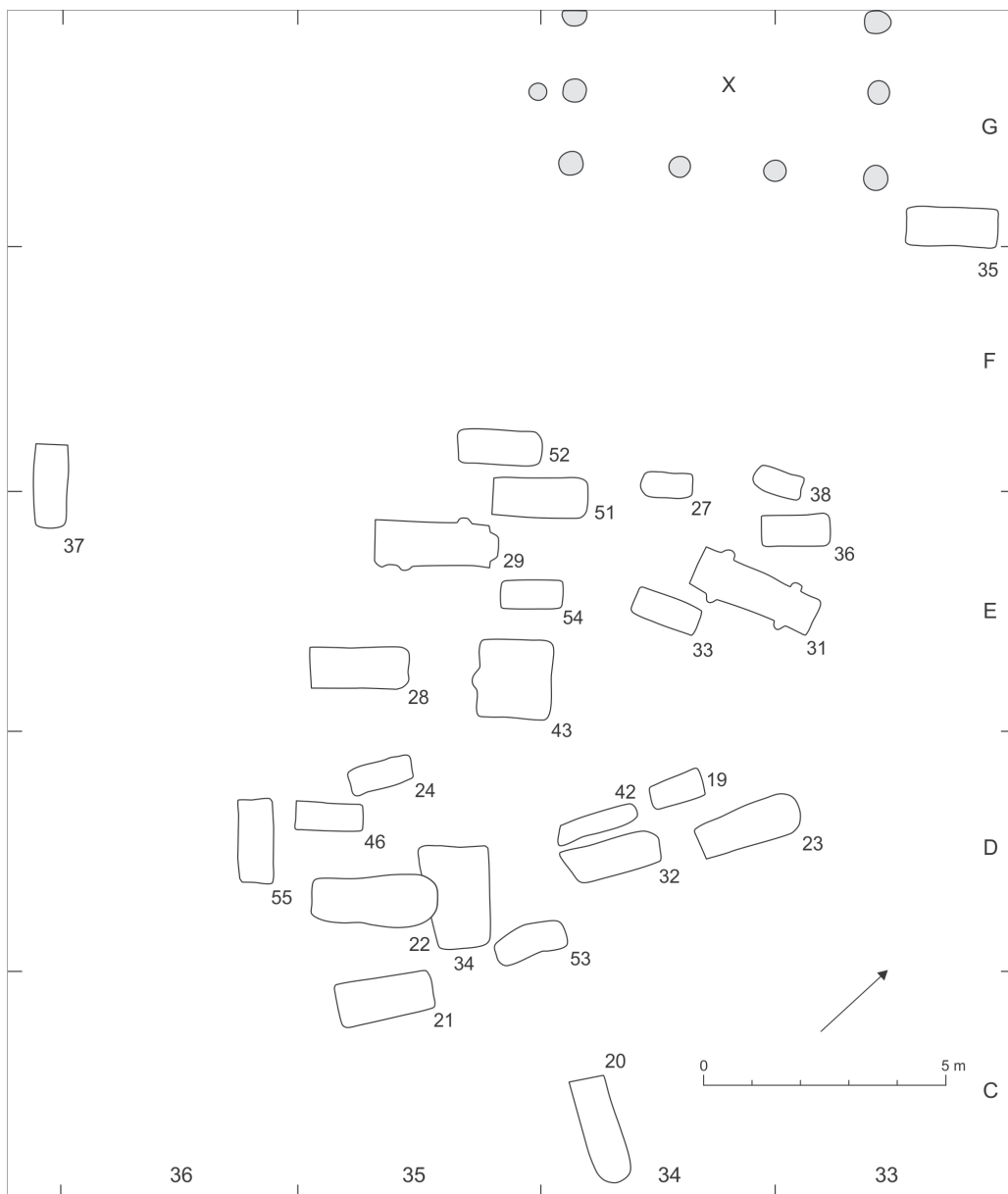
REFERENCES

- Beranová, Magdalena.* 1980. *Zemědělství starých Slovanů.* Praha.
- Galuška, Luděk.* 1989. Výrobní areál veľkomoravských klenotníků ze Starého Města-Uherského Hradiště. In *Památky archeologické* 80/2, 405-454.
- Hanuliak, Milan.* 2004. Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9. – 10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- Hanuliak, Milan.* 2015. Opevnené sídlisko v Mužle-Čenkove. In *Pieta, Karol – Robak, Zbygniew* (eds.). *Bojná 2. Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk.* Nitra, 215-218.
- Hanuliak, Milan.* 2016. Sídliská z 8. – 10. storočia v Chľabe. In *Slovenská archeológia* LXIV/1, 95-143.
- Hanuliak, Milan – Kolena, Branislav – Kuzma, Ivan.* 2012. Kategorizácia jedincov pochovaných v opevnenom sídlisku z 9. – 10. storočia v Mužle-Čenkove. In *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie* 66/ 3-4, 71-79.
- Hanuliak, Milan – Kolena, Branislav – Kuzma, Ivan.* 2012. Základná antropologicko-archeologická charakteristika pohrebiska z prelomu 9. a 10. storočia v Mužle-Čenkove. *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 52, 159-172.
- Hanuliak, Milan – Kuzma, Ivan.* 2015. Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9. – 13. storočia. Nitra.
- Hulínek, Drahoslav.* 2008. Funkčné členenie veľkomoravských opevnených sídlisk na základe ich spoločenského významu a kontinuita ich pretrvávania v 10. storočí. Morava a západné a stredné Slovensko. In *Štefanovičová, Tatiana – Hulínek, Drahoslav* (eds.). *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska.* Bratislava, 195-252.
- Chorvátová, Hana.* 2009. Kultúrno-historický význam gombíkov. *Studia Mediaevalia Bohemica* 1/1, 7-19.
- Kudrnáč, Jaroslav.* 1970. Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách. Praha.
- Plachá, Veronika – Hlavicová, Jana – Keller, Igor.* 1990. *Slovanský Devín.* Bratislava.
- Pleinerová, Ivana.* 1986. Březno: Experiments with building Old Slavic houses and living in them. *Památky archeologické* 77, 104-176.
- Pleterski, Andrej.* 2011. Wie auf der Erde, so im Himmel – himmlischer Hof bei der Slawen. In *Macháček, Jirí – Ungerma, Šimon* (eds.). *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa.* Bonn, 125-132.
- Procházka, Rudolf.* 2009. Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku. Brno.
- Vignatiová, Jana.* 1992. Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí. Brno.

SUMMARY: GREAT MORAVIAN OBJECTS FROM THE FORTIFIED SETTLEMENT OF MUŽLA-ČENKOV. A settlement called Čenkov is situated in the south-eastern point of the residential area of Mužla (district of Nové Zámky). It is known to the expert public for the archaeological site situated on the left bank of the Danube River. Its circumference is defined by the remains of a wooden-earthen fortification with a forward ditch. In the larger part of the studied area 54 skeleton burials and 389 settlement features from the 9th and the 10th centuries were documented. Among them, pit-shaped features used for storing and processing of supplies prevail. Structures are more suitable to illustrate everyday activities, production, housing and social stratification of the local population. The buildings include residential as well as farming sunken featured buildings of traditional types with walls and roofs raised over the vertical alignment of the settlement area. According to this criterion, they also include the only feature built on the terrain level (Fig. 1). Its rectangular ground plan was delimited by walls made of posts with horizontal wattle. Location of the structure on the edge of commons' burial ground used by the local elite is more important. Thus, we can assume that the building was used for religious and ceremonial purposes of this class's members. Residences of its members could not be distinguished from other people's houses at first sight. They were part of settlement clusters, besides residential sunken featured buildings, which included other types of settlement features. When their chronological classification was taken into consideration, it was possible to observe three sophisticated systems of ellipse and triangular shapes within the area. First, they were 61 m far from the burial ground, later the distance was 67 m and 37 m. According to the obtained information, the site of Čenkov has a specific status among the Great Moravian fortified units. Its concentrated settlement was shaped from the unprotected rural type settlement with a considerable economic potential. The fortification was built later because the referred settlement was threatened by an external enemy. Thus, the function of the settlement was changed into a military and guard location.

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Institute of Archeology SAS
Akademická 2
949 21 Nitra
Slovakia
milan.hanuliak@savba.sk

Appendix/Prílohy

Obr. 1. Plán pohrebiska príslušníkov elity a zvyšky objektu X s reprezentačným a náboženským využitím (podľa Hanuliak – Kuzma 2015).

Fig. 1. Mužla-Čenkov. Plan of the cemetery of the elite's members and remains of the building X for representative and religious purposes (after Hanuliak – Kuzma 2015).